

На переважній частині західноукраїнських земель, як відомо, остаточно перемогла унія, а з втратою православ'я цей край фактично був позбавлений тих політичних і культурних орієнтирів, за які він боровся протягом століть. Нове уніатське духовенство, яке згодом відіграло важливу роль у поширенні національної культури серед народу, на той час ще не визріло. Сільські священики були малоосвічені. Поступово занепадала й традиційна українська культура західних міст.

На Закарпатті відбулося канонічне оформлення греко-католицької церкви. Одержавши певні права та маючи підтримку з боку уряду, вона була практично єдиною репрезентуючою інституцією культурного життя. Духовенство усвідомлювало свою історичну місію, а реформи Відня дали можливість за декілька століть здійснити те, що було упушено протягом попередніх століть. Вхідження Закарпаття в західнохристиянську спільноту (при збереженні традицій східного обряду) та використання ідей освіченого абсолютизму дало можливість плідно співпрацювати з культурною елітою Європи, навчатися у вищих закладах, закласти основи розвитку освіти, зайнятися розробкою літературної мови. Ужгородська унія та події останніх десятиліть XVIII ст. створили можливість знаходитися в єдиній течії всіх культурних і політичних процесів поліетнічного суспільства [6, с. 78].

На момент приєднання споконвічно українська Буковина значно відставала економічно та культурно в порівнянні з австрійськими коронними землями. З метою поліпшення соціального стану, підвищення культурного рівня і впорядкування церковної організації Габсбурги погодилися на проведення ряду реформ на Буковині. Адже тут не було достатньої кількості початкових шкіл, кваліфікованих вчителів та власної інтелігенції. В кінці XVIII – першій половині XIX ст. буковинські українці не мали представників у державному сеймі. Окрім німців, на них денационалізаційний тиск чинили ще й румуни. Однак прилучення буковинського шкільництва до загальної системи австрійської освіти дало поштовх для його подальшого розвитку, а православна церква і духовенство стали справжнім рушієм її становлення.

На Галичині за сферу впливу конкурували між собою два процеси – онімення і полонізація. Тому слід зазначити, що значну і водночас суперечливу роль у освітньому розвитку Галичини відіграла також Польща. Україно-польська

культурна взаємодія надзвичайно багатоманітна за своїми здобутками. Тут формується певна «сфера спільності», що належить до духовного і фізичного простору обох народів, як скарбниця, яку творять і з якої черпають обидва народи, кожний відповідно до потреб своєї національної культури. Така «бікультурність», вірніше «полікультурність» розглядається в європейській традиції як певний позитивний фактор, що сприяє вільному розвитку [3, с. 185].

Просвітницькі реформи Марії Терезії і Йосифа II змінили систему освіти в Австрії, а на західноукраїнських землях заклали підвалини нової її організації. Проте тимчасова підтримка мовних та релігійних прав поневолених народів була підступною і мала на меті, шляхом збереження напруженості у взаєминах цих народів, полегшити процес онімення всього населення держави. Але саме ця підтримка пробудила національне самоусвідомлення народу. А духовенство, власне, і дало людей, котрі виборили право здобувати освіту рідною мовою. Саме завдяки просвітницькій діяльності його кращих представників українська культура не зникла у найскрутніший час, а поступово розвивалась. Вже на початку XIX століття почав виразно кристалізуватися народний рух, що ширитиметься під впливом французької революції та ідей романтизму. Могутній сплеск національної самосвідомості, дасть підстави називати XIX століття «віком націоналізму», створить ґрунт для усвідомлення «самості» етносу [4, с. 71]. Народ, його історія, культура стануть джерелами національної ідеї.

Отже, в досліджуваний період, культура українського народу на західних землях обирає оптимальний варіант для свого збереження і розвитку відповідно до тих умов, в яких перебуває або в які потрапляє. Зазначуючи зовнішні впливи не бере механічно все, що накладається, а тільки те, що відповідає її внутрішнім потребам, що може плідно трансформувати при взаємодії з власними народними традиціями.

1. *Верига В.* Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.) / В. Верига. – Львів: Вид-во «Світ». – 1996. – 447 с.
2. *Горський В.* Філософія в українській культурі / В. Горський. – К., 2001. – 235 с.
3. *Історія української культури.* / під ред. Патона Б. Є. та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 1251 с.
4. *Цюльнер Е.* Історія Австрії / Е. Цюльнер. – Львів: Світ, 2002. – 1348 с.
5. *Чапленко В.* Історія нової української літературної мови / В. Чапленко. – Нью-Йорк, 1970. – 448 с.
6. *Engelbrecht H.* Geschichte des österreichischen Bildungswesens / H. Engelbrecht. – Wien, 1984. – В. 2. – 678 s.

Євгенія Ковач

Діаспора як складова світової цивілізації

Аналізується формування нового «діаспорного» світогляду мігрантів, збереження ними національної ідентичності в умовах проживання в поліетнічних та мультикультурних суспільствах. Автор зосереджує увагу на проблемі розвитку етнічних груп іммігрантів поза межами країни походження, збереження ними історичної пам'яті та національних ознак – мови, культури, національної самосвідомості та протистояння потужним асиміляційним процесам.

The formation of new Diaspora world-view by immigrants as well as maintenance of national identity in the conditions of polyethnic and multicultural societies is analyzed in the article. The author drives attention to the problem of development of the immigrants' ethnic groups beyond the country of origin, maintenance of their historical memory and national features – language, culture, national self-consciousness and struggle with the powerful assimilation processes.

Динамічність історичного процесу зумовлює широкомасштабні зміни в людському бутті, які спонукають вчених до евристичних пошуків, проведення експериментальних досліджень та розробки методологічних підходів до вивчення актуальних проблем сьогодення. До останніх належить міграція, що є невід'ємною частиною об'єктивного процесу розвитку людства. Сьогодні міграції досягли надзвичайних

масштабів: за даними Міжнародної організації з питань міграції, за межами батьківщини проживає близько 3 % населення світу, тобто 190 млн., а за показниками ЮНЕСКО внутрішніми мігрантами є 1 млрд. осіб. Тому проблема еміграції як своєрідного пошуку людиною свого локального місця у світі та породжені нею негаразди все частіше піддаються науковій рефлексії.

У контексті активізації міграційних процесів уваги потребує питання збереження національної ідентичності. Адже до складу сучасного поліетнічного суспільства входять різні суб'єкти, виділені за етнотериторіальним принципом, – титульні і не титульні етнічні спільноти. А це, у свою чергу, призводить до ескалації конфліктів. Розв'язання проблеми ідентичності дозволить уникнути ситуації етнічної ізоляції, коли з одного боку іммігрант втрачає зв'язок з метрополією та пов'язану з нею національну винятковість, а з іншого – не може повністю інтегруватися в нове суспільство.

У цій статті автор спробує проаналізувати окреслену проблему та довести, що осередком збереження національної ідентичності іммігранта, який дозволяє уникнути деструктивного процесу акультурації та повної асиміляції, є діаспора.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення такого завдання: визначити особливості соціально-економічного, культурного і психологічного буття діаспорних утворень, які прагнуть зберегти свою винятковість, неповторність, ідентифікуючи себе з певною історичною спільнотою, яка проживає на конкретній території та є окремою складовою світової цивілізації.

Значущість проблеми ототожнення особистого «я» з груповим посилюється прагненням власного переосмислення традиційних форм життєвого устрою в умовах національно-культурного вакууму, який виникає при втраті етнічної ідентичності. Насамперед це пов'язано з необхідністю інтеріоризації діяльності окремого індивіда в межах цілої країни чи окремого етносу. А діалектичний метод осмислення цього процесу дасть змогу визначити основні пріоритетні напрямки співпраці цих інституцій.

Сформовані етноси, як правило, прагнуть розширити кордони свого існування, освоюючи території сусідніх та далеких країн, регіонів і навіть континентів, що призводить до зміни територіальної структури етносу – виокремлення поселенського ядра і етнодисперсних утворень, які, відділившись від материнського ґрунту, утворюють етносоціальні, етнополітичні, етнокультурні угруповання на новій батьківщині, якими є і діаспори. Якщо в планетарному масштабі рух людських потоків оцінюється переважно позитивно, то щодо окремих регіонів держави, народів, етнічних груп міграції супроводжуються деструктивними процесами. В останні роки роль діаспори зросла. Причин є багато, серед яких слід назвати такі: по-перше, геополітичні зміни, зокрема й ті, що були зумовлені крахом комуністичної системи та призвели до виникнення нових країн на політичній карті світу; по-друге, політики полікультурності, яка активно впроваджується в тих країнах, де живе багато іммігрантів; по-третє, новітні комунікаційні технології, що суттєво покращили здатність мобілізуватися і сьогодні є потужним засобом суспільного згуртування.

Дослідженню сутності поняття «діаспора» присвячені праці Т. Частикової, В. Попкова, В. Дятлова, М. Турова, які вивчають його в етнографічному та соціологічному аспектах в сучасному світі. Так, наприклад, В. Дятлов зазначає: «Діаспора – не просто розсіяння..., це особливий тип людських взаємовідносин, специфічна система формальних або неформальних відносин, заснованих на спільності долі чи уявлень про історичну пам'ять країни-виходу» [2, с. 127]. За В. Попковим, «Діаспора становить собою замкнену соціальну систему і сама продукує компоненти, з яких вона складається, за допомогою яких підтримує себе і завдяки яким існує як єдина система» [4, с. 95]. Таким чином, діаспора – це не просто окрема частина певного народу, що проживає за межами метрополії. Вона має специфічні

організаційні форми, зберігає та примножує національні ознаки – мову, культуру, свідомість за умови громадської консолідації, тобто самого факту утворення діаспори.

Етнографічні процеси в суспільствах з активним міграційним рухом та проблеми й особливості соціально-демографічної інтеграції діаспорних утворень у нове середовище розглядають В. Трошинський, В. Євнух, В. Маркусь, В. Тішков. Найбільш поширеним сучасним розумінням діаспори є визначення її як сукупності населення певної етнічної чи релігійної належностей, що проживають в країні або районі нового поселення. В. Тішков піддає критиці це тлумачення та акцентує на слабкості традиційного підходу, підкреслюючи: «Діаспора – це явище передусім політичне, а міграція – соціальне», таким чином розмежовуючи сфери аналітичної діяльності дослідження [7, с. 224]. При цьому першістю у створенні діаспорних утворень наділяються лише високоосвічені, самосвідомі особистості.

Історико-соціологічному аспекту дослідження діаспори присвячені роботи Д. Бязрової, Н. Преображенської, М. Козловця, А. Отаманенко, І. Ключковської та інших. Так, І. Ключковська визначає поняття «діаспора» через дослідження історії українців так: «Українська діаспора охоплює усіх українців, які опинилися за межами історичної батьківщини, незалежно з якої причини: розвалу імперій, світових воєн, природних катаклізмів, політичних чи економічних криз, особистих обставин... Діаспора є невід'ємною частиною українського народу, держави Україна і творить глобальний український простір» [8].

Термін «діаспора» належить до найменш чітко визначених понять, якими оперують суспільні науки. Така ситуація зумовлена надмірною ідеологізацією та існуванням багатьох наукових асоціацій, що гальмують і практично унеможливають процес точного визначення цього поняття. Та, незважаючи на існуючі дефініції, при подібному розгортанні подій воно ризикує перетворитися на ярлик, кліше, предмет та інструмент ідеологічної маніпуляції, через такі переважання можлива втрата евристичного значення терміна, що поставить під сумнів його застосування як наукового [2, с. 132]. Вирішення цієї проблеми автор вбачає в застосуванні філософського підходу, що дозволить досягнути консенсусу в трактуванні цього історичного явища.

Популярність терміну «діаспора» відтворює феномен його масової експансії не лише в науковому середовищі, а й у суспільній практиці.

Завдання дослідження передбачає й аналіз поняття «ідентичність». На сучасному етапі розвитку суспільства оцінка ролі ідентичності має неоднозначний характер. З одного боку, через масовість руху населення значення ідентифікації ставиться під сумнів чи взагалі відкидається, а з іншого – відчуття вакууму на місці традиційних форм життєвого устрою, що виникають при міграції, та необхідність переосмислення цінностей в даних умовах підвищують значущість проблеми ототожнення. Під ідентичністю розуміють стан відповідності самому собі, раціональне усвідомлення індивідом самого себе, як особистості, яка вирізняється від інших [6, с. 6–7].

Головною частиною процесу національної ідентифікації є збереження в реципієнтів пам'яті про минуле власного народу, адже без зв'язку між поколіннями немає історії. Не можна заперечувати все, що було створено попередниками. Історична пам'ять допомагає збереженню національної ідентичності. Саме вона є фундаментом національної свідомості, яка передусім полягає в усвідомленні власної історії,

і в час відродження культури та кардинальних зрушень роль пригадування дуже зростає. Сьогодні ж складно говорити про існування національної свідомості, яка би об'єднувала переважну частину населення країни та слугувала б ідеї розвитку держави і суспільства. Ситуація ускладнюється фактом поширення загальної кризи ідентичності.

Незважаючи на це, кожна людина усвідомлює себе ланкою в певному ланцюжку людського роду, коріння якого сягає в глибини століть. Тому втрата почуття причетності до цього коріння порушує звичайну течію життя кожного індивіда, призводить до особистісного дискомфорту, до почуття розмитості світу. Проблема ідентичності – це проблема антропологічна: прагнення до ідентифікації, утвердження себе як частини певної єдності, традицій, реалізація себе як певної цілісності виділяють людину зі світу речей [5, с. 25–26].

В основі національної свідомості будь-якого етносу, етнічної групи – психологічні процедури самоідентифікації через протиставлення «ми – вони». Люди часто не замислюються, чому вони інші (росіяни, французи, німці), тому і не прагнуть визначити національну ідентичність. Становище принципово змінюється в умовах соціальної нестабільності. Останню можна розглядати як обставини несприятливої історичної ситуації, яка перешкоджає самореалізації особистості. Тобто, коли суб'єкт не має можливості здійснювати соціальні дії у відповідності до власного рівня прагнень, що продукує зміни у системі цілеспрямованості суб'єкта і його соціальної поведінки, призводить до порушень структурних характеристик особистості. Під несприятливою історичною ситуацією йдеться про таку соціальну ситуацію, в якій збереження конформізму особистості по відношенню до суспільства беззастережно призводить до порушень характеристик останньої, руйнує її цілісність, веде до деградації. Імміграція супроводжується історичною психологізацією, тобто здатна викликати психологічні зміни особистості, зумовлені змінами соціального середовища, важливими для процесу само-реалізації [1, с. 67–85]. З іншого боку, в межах діаспорних утворень ця умова є сприятливою для активізації бажання ідентифікувати себе з власним етнорегіоном для поглиблення почуття причетності до етнічної спільноти і пришвидшення процесу виокремлення в общину.

Нормальна особистісна самоідентифікація з персоніфікованим почуттям повноти буття можлива за умови гармонізації процесу власної самоідентифікації з самоідентифікацією на суб'єктивному рівні – сім'я, друзі, колектив, соціальна група, нація, людство [3, с. 142]. Будь-яка ідентичність задана насамперед соціально-просторовим фактором і створює життєву ситуацію, в якій формується уявлення

про власне і чуже. Основним механізмом, за допомогою якого самосвідомість зберігає почуття ідентичності, слугує механізм ідентифікації, є механізм суб'єктивного уподібнення і зв'язування, механізм формування самосвідомості у відповідності до соціальних, національних впливів [6, с. 61]. Інтегративна діяльність самосвідомості з досягнення ідентичності здійснюється за допомогою таких психічних механізмів ідентифікації:

1) побудова образу «я», якому суб'єктивно відповідає прагнення до пізнання самого себе (потреба в особистісній ідентичності);

2) побудова образу соціального «я» через прагнення до пізнання своїх групових ролей, до осмислення себе як соціального об'єкта (потреба у соціальній ідентифікації);

3) соціальна орієнтація, набування соціальної програми, усвідомлення і здобуття свого місця в соціальній системі (потреба в інтеграції Я – концепції) [1, с. 111].

Якщо застосувати цей механізм до предмета даної статті, то його можна трактувати як основу самозбереження в мультикультурному суспільстві та запобігги власному етнічному знекоріненню, послабити процеси асиміляції.

Характерною рисою життєдіяльності діаспори є прискорена інтеграція у суспільство проживання зі збереженням національних особливостей, національного культурного простору. Переміщення і переселення мігрантів на нове місце спонукає до необхідності їх адаптації в умовах чужоземного середовища. Процес акультурації можна розглядати паралельно з процесом виникнення в емігрантів почуття вдовolenеності від перебування в новій країні і ступенем ідентифікації себе з нею. Даний пристосовницький спосіб життя може викликати в кінцевому результаті остаточне розчинення іммігранта в чужому середовищі.

1. Боброва Е. Ю. Основы исторической психологии / Е. Ю. Боброва. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1997. – 236 с. 2. Дятлов В. Диаспора: экспансия термина в общественную практику современной России / В. Дятлов // Диаспоры. – 2004. – № 3. – С. 126–138. 3. Козловец М. Идентичность: сакральное и профанное / М. Козловец // Философская думка, 2008. – № 4. – С. 136–149. 4. Попков В. Диаспорные общины в межкультурном взаимодействии: пути формирования и тенденции развития. Докт. диссерт. / В. Попков. – М., 2003. – С. 400. 5. Преображенская Н. М. Философские аспекты миграционных процессов / Н. М. Преображенская // Вестник Московского университета. Серия 7, Философия. – 2004. – № 5. – С. 76. 6. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Український центр духовної культури, 1998. – 736 с. 7. Тишков В. А. Исторический феномен диаспоры / В. А. Тишков // Исторические записки. – М.: Наука. – 2000. – С. 207–236. 8. Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен [Електронний ресурс] / І. Ключковська. – Режим доступу: <http://www.miok.lviv.ua>.

Олексій Матицин

Проблема використання терміна «Ренесанс» в контексті української культури XV–XVI століть

Розглянуто питання правомірності використання терміну «Ренесанс» в контексті української культури XV–XVI століть. Проаналізовані основні елементи ренесансної культури. Визначені окремі аспекти прояву ренесансних мотивів у різних областях української культури періоду XV – XVI століть.

The question of the legality of the use of the term «Renaissance» in the context of Ukrainian culture of 15–16 centuries is considered. The main elements of Renaissance culture are analyzed. Some aspects of the manifestation of Renaissance motifs in different areas of Ukrainian culture during the period of 15–16 centuries are identified.

Поняття «український Ренесанс» є досить складним та полемічним в контексті української культури XV–XVI ст. Розгляд даного поняття безпосередньо поєднується з тими

історичними рамками? в яких розглядається вищезгаданий феномен. Тут ми стикаємось з проблемою періодизації української культури періоду XV–XVI ст. Одним з полеміч-